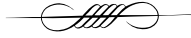
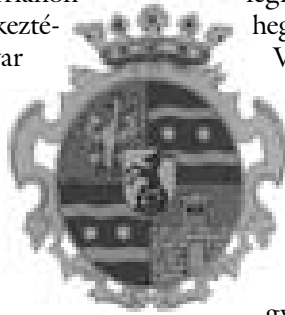

Varasd vármegye története

A megye fekvése

Varasd vármegye a mai Horvátország területén fekszik. A Szent Korona fennhatósága alól az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békediktátum következtében került ki, amikor a Magyar Királysággal perszonálunióban lévő Horvátország az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részévé vált. Ezúttal a megye elcsatolás előtti állapotát és történetét szeretnénk bemutatni.

A megye állapota

A délszláv államhoz történő elcsatolás előtt a megye területe 2440 km²-t tett ki. Székhelye Varasd város 13398 lakossal (1910). A város jelentőséget mutatja, hogy a tartományi gyűléseket – congregatio – Zággráb mellett olykor itt hívták össze, illetve a város volt a török elleni védelemre létrehozott szlavóniai (1578 vend-bajcsavári, majd a XVII. században vend-petrinjai) főkapitányság, illetve a pozsareváci (1718) béke után felállított vendvidéki katonai parancsnokság – később főhadparancsnokság – székhelye. A városban tanított papnövendékeket Szentmártonyi Ignác jezsuita szerzetes 1777–1793 között. Az 1718-ban nemesi családban született Szentmártonyi 1735-ben lépett be a jezsuita rendbe. Az újoncévek után a rendfőnök V. János portugál uralkodó kívánságára Brazíliába küldte, ahol udvari csillagászként a spanyol–portu-

gál határ kijelölésével foglalkozott. 1761-ben bebörtönözték. 1777-es szabadulása után haláláig Varasdon dolgozott.

A nagyjából hegyes-dombos vidék legmagasabb része az Ivanščina-hegység 1061 méteres magasságával.

Vizei a Dráva és a Száva vízgyűjtő területéhez tartoznak. Termőterületének nagyobb része erdő (91 247 hektár), illetve szántó (89 598 hektár), kisebb része rét (30 354 hektár) és legelő (21 783 hektár). Ezenkívül kert és szőlőművelés folyt a megyében. Legfontosabb terménye a

kukorica, de kis mennyiségben búza, rozs, árpa, zab is előfordul. Jelentős a bor és gyümölcsstermesztés: főleg szilva. Állatállományának legjelentősebb részét kitevő szarvasmarha (111 438 darab) és sertés (127 907) állomány mellett 14 782 lovat és elenyésző számú szamarat, kecskét és juhot találunk. Jelentős a kőszén- és márványbányászata. Földjében gyógyvíz található, erre alapozódik Varasdeplince fürdő-kultúrája. 1783-ban jelent meg a megye orvosának, La Langue János műve, az első magyar gyógyvizekkel foglalkozó könyv: „A magyar országi orvosvizekről, és a betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól a szegényeknek kedvéért” címen. A sör elterjedésével és a házifőzés helyébe lépő hivatásos sörfőzők terjedésével a XIX. század első feléig 23 serfőző cég kapott privilégiumot a Magyar Királyság területén, köztük a megyeszékhely, Varasd céhe 1824-ben.

Az elmaradott kulturális viszonyokat jelzi, hogy a zömében horvát lakosság (1910-

VÁRASD VÁRMEGYE TÉRKÉPE A GÖNCZY-KOGUTOWICZ-FÉLE MEGYEATLASZBAN
(FORRÁS: WIKIPEDIA)

ben a 293 612 fős lakosságból horvát nemzetiségű 288 536) 47,7%-a tudott írni-olvasni: ekkor a megyében összesen csak 110 iskolát találhatunk. A lakosság főleg mezőgazdaságból él, az ipar kezdetleges színvonalon állott, különösen a háziipar volt jellemző. II. József uralkodása alatt az 1782-es bánsági kísérlet után a varasdi határőrvidéken területén próbálkoztak újra – szintén eredménytelenül – gyapottermesztéssel 1785-ben.

A megye története

A vármegye neve 1181-ben fordul elő először III. Béla egyik oklevelében, melyben már utalást találhatunk a varasdi fürdőre. A vármegye örökös főispánjai a Bebek család tagjai voltak, egészen 1393-ig, amikor Zsigmond király Bebek Imrét megfosztotta ettől a címtől, majd később a megyét a Cilleieknek adta zálogba. A család 1456-os kihalása után a Cillei-birtokokat eladták a megyével együtt.

A megye a mohácsi vereség után Báthory István kezébe kerül, akitől az Ungnad családra szállt. Az Ungnad családtól házasság útján került 1607-ben Erdődy Tamás horvát bánhoz, a török ellen Sziszeknél vívott győztes csata hadvezéréhez a varasdi főispánság és a családnak ezt a címet sikerült megőriznie 1845-ig. Erdődy Tamás építtetett Klanjecnél az elavult Császárvár erőssége helyett egy új erődítményt. A Klanjectől délre felépített új erősség Újkastély néven vált ismertté. A kastélyt reneszánsz elvek alapján kezdték építeni, de sosem fejezték be. A XVIII. században átépítették, majd a XIX. század folyamán, a XX. század elejére (1925) kikerült az Erdődyek kezéből. Ettől kezdve folyamatosan romlott az állapota, egyes részeit építőanyagként környékbeliek hordták szét. A kastély nevezetes lakója volt és ott is halt meg 1861-ben Antun Mihanovich író, a „Lijepa naša domovina” kezdetű horvát himnusz szerzője. A háborúk és járványok sok szenvedést okoztak a vidéken. A Rákóczi-szabadságharc alatt, midőn

Varasd vármegye híres szülöttje: P. Koncság Nándor SJ, a mexikói redukciók főfelügyelője

P. Koncság Nándor SJ (1703–1759) neve több formában is megjelenik a különböző magyar nyelvű lexikonokban és forrásművekben: *Consak*, *Konzak*, *Kunsági*, *Konsag*, vagy *Konschak*. Ez a változatosság összefügghet a Varasdon született későbbi jezsuita és kartográfus nemzeti hovatartozását érintő kérdésekkel. Vannak, akik horvát vagy magyar, esetleg szlavón, illetve szlovák, mások német származásáról beszélnek. Egyik jezsuita társa által írt levél arról számol be 1764-ben, hogy „*Consag magyar volt, bár Varasd megyében, Szlavóniában született*”. (Kalapis 2003) A magyar vonalat erősíti az a tény is – legalábbis a kulturális hovatartozás és a szocializáció szempontjából – hogy a család, a kis Nándor születése után nem sokkal Budára költözött, ahol az ifjú elemi iskolai tanulmányait is végezte.

Jezsuita pályafutása tizenhat évesen kezdődött, amikor 1719. október 22-én felvételt nyert a Jézus Társasága trencsényi noviciátusába. Később Grácban végezte tanulmányait, majd pappá szentelték. A rendelkezésünkre álló egyik forrás szerint, tanulmányai után Budára tért vissza, ahol tanárként dolgozott és csak egy spanyolországi kiképzés után indult Mexikóba (Lacza 2000) Egy másik forrás szerint, pappá szentelése után rögtön mexikói missziós munkára jelentkezett. (Kalapis, 2003) Az említett források budai működésének gyümölcsei között megemlíti 1728-ban megjelent verseskötetét, amelyet *Nagadia* címmel publikáltak.

A szerzetes végül (spanyolországi kiképzés után vagy anélkül) 1730-ban érkezett Mexikóba, ahol Kalifornia azon területein kezdett el dolgozni, ahol néhány évtizeddel korábban már P. Rátkay János SJ rendtársa is áldozatos lelkipásztori munkát végzett. Koncság két redukciót alapított, 1745-ben *Nuestra Señora de los Dolores*t, majd 1751-ben *Santa Gertrudist*. Közben 1746-tól a *San Ignacio* redukció vezetésével bízták meg, ahol templomot építtetett (Kalapis 2003-ban megjelent munkája szerint kettőt is) és több mint félezer cochimies (vagy más források szerint *conchini*) indiánt

keresztelt meg. Két évtizedes kitarató munkája elismeréseként 1753-ban a mexikói redukciók felügyelőjévé nevezték ki. Ez a feladata további utazásokkal járt, hiszen egész Mexikó területét be kellett járni munkája részeként.

P. Koncság neve így nem csak, mint misszionárius maradt fenn az utókor számára. Kiváló földrajzi és kartográfiai ismereteivel kor természettudományos életének is kiemelkedő alakjává vált. Mint földrajzi felfedező feltárta Észak-Mexikó (Dél-Kalifornia) vidékeit: „...bejárta az arizonai sivatagot, a Colorado folyó völgyét, a mai Új-Mexikó tájait. Elkészítette ezeknek a vidékeknek pontos hegy- és vízrajzi térképét, s ezzel kiváltotta a korabeli szakkörök őszinte elismerését, némelyiket földrajzi világeseményként is kezelték. Megbízhatóságukról a mai térképek is nemegyszer meggyőződhetek.” Egyes adatok (Kalapis 2003; Szabó László 1982) szerint Koncság volt az, aki bebizonyította, hogy az addig szigetnek vélt Alsó-Kalifornia valójában félsziget. Utazásairól több írása is megjelent, amelyek közül a legjelentősebb a *Diario de Viajes en California*, vagyis Kaliforniai utazások naplója, amit több nyelvre is lefordítottak, ám magyar változatról nincs tudomásunk. Rendtársaival váltott levelezéséből is maradt ránk néhány. P. Koncság 1759. szeptember 10-én hunyt el Mexikóban tisztázatlan körülmények között.

Közel harminc éven keresztül az indiánok között végzett misszionáriusi munkája, valamint a földrajztudomány és térképészet terén elért eredményei méltán emelik személyét nagy magyarjaink közé. MOLNÁR GÁBOR

FORRÁSOK

- KALAPIS ZOLTÁN: Életrajz kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. II. H–Ő. 2003, Fórum Könyvkiadó.
- Kik jártak elsőként a magyarok közül Latin-Amerikában? I. rész. 2008. www.balasiava.eoldal.hu
- LACZA TIHAMÉR: Magyar jezsuiták Latin-Amerikában. Társadalomtudományi Szemle, 2000/1. II. évfolyam.
- Magyarok a természettudomány és a technika történetében. 1992
- Magyar utazók lexikona. 1993.
- MIKLÓSI L.: Magyar hősök öt világrészen. Budapest, 1936, Korda.
- SZABÓ LÁSZLÓ: Magyar múlt Dél-Amerikában. 1982.

I. Lipót megerősítette Horvátország kiváltságait, a horvát rendek varasdi gyűlésükön ajánlottak fel 15 000 katonát a császárnak. Nagy ellenállással találkozott I. József kísérlete a német nyelv bevezetésére, s ugyanúgy II. Lipót kísérletét a magyar nyelv bevezetésére is elutasították. Ekkor hangzottak el Erdődy Iván horvát bán nevezetes szavai: „Regnum regno non praescribit leges” - „Királyság királyságnak nem hoz törvényeket”. A vármegye nemessége részt vett francia háborúk következtében meghirdetett nemesi felkelésekben (1797, 1800, 1809). A magyar nyelvért vívott harc nem találkozott oszthatlan egyetértéssel a megyében, lévén főleg horvát nemzetiségű lakosság. Sőt Kukuljevics Antal

varasdi alispán volt az első, aki a horvát nyelv jogaiért országosan szállt. A nyelvkérdés következtében mindinkább kiélesedő vita miatt kényszerült lemondásra Erdődy János magyarpárti főispán 1845-ben. 1848-ban a vármegye nyíltan Jellašić mellé állt: a bán a megyében vonta össze csapatait, mielőtt benyomult volna a Magyar Királyság területére. Ennek ellenére az osztrák kormány 1850-ben a megye önkormányzatát megszüntette. 1861-ben az októberi diploma után a főispáni széket örökös főispánként Erdődy János foglalta el. 1871-ben születik meg az uralkodó rendelet a két varasdi határőrezred polgári közigazgatás alá helyezéséről.

KISS GÁBOR FERENC

